

ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 50-х РОКІВ XIII ст.

В статті розглядається політика Волинського князівства князів Данила і Василька Романовичів щодо країн і держав Центральної Європи. Особлива увага звертається на те, що це був період відносно успішних зовнішньополітичних дій зазначеної держави. Обґрунтовується теза про те, що зовнішньополітична діяльність обох князів мала декілька важливих для їхньої держави напрямків. Підкреслюється, що першим із них, безумовно, було налагодження стосунків із безпосередніми сусідами – Королівством Угорщина і польськими князівствами. Особливе місце в цьому відводилося відновленню порозуміння між Романовичами і жемайтським князем за допомогою династичного шлюбу. Наголошується, що волинські князі усвідомлювали необхідність і докладали зусиль щодо зняття напруги з монгольським темником Куремсою.

Тоді ж володарі Волинського князівства брали участь у боротьбі за спадщину австрійських герцогів Бабенбергів. Зазначається, що винятково важливим був також прибалтійський напрям зовнішньої політики керівництва держави, завдяки реалізації якої князям вдавалося домогтися коаліції із жемайтським (жмудським) князем Вікінтом, ризьким єпископом Николем, пруським і лівонським архієпископом Альбертом Швербером, тестем Романа Даниловича половецьким ханом Тегаком та ятвягами і тим самим зміцнити її позиції у Нижньому Побужжі і Поніманні. Не менш істотним було питання про взаємини Данила Романовича з римською курією.

Ключові слова: Волинська держава, князі Романовичі, Королівство Угорщина, польські князівства, війна за спадщину Бабенбергів, Прибалтика, римська курія, коронація Данила Романовича.

В середині 40-х рр. XIII ст. в житті Волинського князівства відбулися дві знакові події, які призвели до значного зміцнення держави князів Данила і Василька Романовичів, зокрема у їх стосунках із західними сусідами. Мова йде перш за все про перемогу волинського війська над армією коаліції Королівства Угорщини і Краківського князівства під Ярославом у серпні 1245 р., якою фактично завершилася сорокарічна війна князів Данила та Василька по збиранню своєї «вотчини». Успішна подорож 1246 р. Данила Романовича до столиці Улусу Джучі Сараю, де він зустрівся і провів переговори з ханом Бату [42, с.235-255], забезпечила встановлення системи взаємин з монгольським державним утворенням і стабілізацію ситуації в Південно-Західній Русі.

Зміцнення сили Романовичів перш за все позначилося на взаєминах Волині з Королівством Угорщина, яке у попередні десятиліття, починаючи з початку XIII ст., багато разів втручалось в життя Південно-Західної Русі. Тепер угорський королівський двір погодився укласти союз з Волинню (вересень 1246 р.), який був підкріплений укладанням наступного 1247 р. шлюбу Льва Даниловича

з дочкою угорського монарха Констанцією. Мотив дій угорського короля Бели IV чітко відзначає літописець: «Бояше бо ся его, яко был бе в Татарех, победою победи Ростислава и Угры его» [2, с.809].

Як відзначав В.П. Шушарін, тоді угорський король відмовився від територіальних претензій на Галичину та Волинь [18, с.143]. Нова політична ситуація примусила і наближеного до короля Бели IV Ростислава Михайловича припинити будь-які зазіхання на Галич. У цей час Ростислав став володарем великих володінь на території Королівства Угорщина – спочатку Славонії, а згодом Мачви [9, с.193-207; 10, с.197-203]. На виважену східну позицію угорського короля впливало те, що в умовах нової політичної ситуації, що невдовзі склалася в Центральній Європі, а саме війна за оволодіння спадщиною австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга, який загинув 15 червня 1246 р. у битві на р. Лейті [48; 57; 61].

Перемога Романовичів під Ярославом вплинула на політичне життя в сусідній Польщі. Приблизно наприкінці осені – на початку зими 1245 р. до Ленчиці, яка тоді належала мазовецькому князю Конраду, прибула місія на чолі з францисканським монахом Іоанном де Плано Карпіні, яку надіслав римський папа Інокентій IV [35, с.264]. Тут в останнього відбулася зустріч з Конрадом, краківською княгинею (ймовірно, матір'ю Болеслава «Сором'язливого» княгинею Гремиславою), краківським єпископом Яном Прандотою, а також із волинським князем Васильком Романовичем. На прохання Конрада, Гремислави і єпископа Прандоти Василько взяв під свою опіку місіонерів, які здійснювали за дорученням папи Інокентія IV (роки понтифікату 1243–1254) подорож до монголів. Як пише Карпіні, згадані «Congradus, ducissa Cracoviae, Episcopus et quidam milites (Конрад, княгиня Кракова, єпископ і деякі рицарі)» презентували місіонеру багато хутрових шкір для подарунків монголам [55].

Перебування Гремислави, Прандоти і Василька при дворі Конрада дає підстави думати, що в Ленчиці ці особи провадили між собою переговори. Їх метою був намір сторін подолати конфлікт, що виник між волинськими володарями Романовичами, польськими князями Конрадом і Болеславом «Сором'язливим» в попередній час, апогеєм якого стала згадана битва під Ярославом. Василько Романович у цих переговорах виконував у значній мірі функції посередника між польськими володарями. Як писав Б. Влодарський, князь Василько тоді добився відновлення дружніх стосунків з краківським князем, який з цього часу більше не підтримував ворожого Романовичам Ростислава. Але помирити дядька Конрада з племінником Болеславом волинському князю не вдалося. Очевидно, мазовецькому володарю було важко «відмовитись від планів захоплення влади в Кракові» [48].

В 1246 р. війська мазовецького князя Конрада разом з союзниками литовцями нападають на Краківське князівство. Біля містечка Заришев відбулася велика битва, під час якої краківсько-сандомирське військо Болеслава «Сором'язливого» зазнало жорстокої поразки [1; 73, Сар.80]. У виправі проти Болеслава волиня-

ни участі не брали, що свідчить на користь відновлення порозуміння між Романовичами і краківським князем. Одночасний напад на володіння мазовецького князя прусів і ятвягів нівелидував результати перемоги Конрада над Болеславом [48, s.131]. Конрад невдовзі на початку зими 1246–1247 рр. запропонував волинським князям здійснити спільну виправу проти прибалтів, проте великий снігопад зірвав проведення походу («... падшу снегу и серену, не могоша ити и воротишася на Нуре (Нурець, Нужець – ріка, права витока Західного Бугу, місце впадіння ріки Нужець до Західного Бугу знаходиться приблизно в 30 км на північний захід від Дорогичина. – авт.)» [2, Стб.808].

31 серпня 1247 р. помер мазовецький князь Конрад. Давньоруський книжник з приводу цієї події повідомляє: «Умре князь великий Лядський Кондрат, иже бе славен и предобр, сожалиси по немь Данило и Василько» [2, Стб.810]12. З цього часу Данило і Василько Романовичі прагнуть ще більше, ніж раніше, розвивати приязні стосунки з Мазовією, тримати під своїм контролем її молодих князів. Автор Великопольської хроніки коротко і неточно пише, що Конрад «Semovito filio suo ducatum Mazoviae reliquens (залишив Мазовецьке князівство своєму сину Земовіту)» [72, Сар.83]. Насправді володіння Конрада були поділені на дві частини між його старшим і середнім синами: Мазовія перейшла до Болеслава, а Куявія – до Казимира. Обстановка в родині померлого Конрада спочатку не була простою. Старший і молодший сини князя – Болеслав і Земовіт – вже давно знаходилися у добрих стосунках з волинськими володарями, чого не можна сказати про середнього сина Казимира. Проблем для Романовичів в реалізації мазовецької політики додала важка хвороба Болеслава, що створювала небажану перспективу переходу влади у всіх мазовецьких землях до Казимира. Як свідчить Галицько-Волинський літопис, тоді «... умре Болесав Мазовешкый князь и вдасть Мазовеш брату своему Сомовиту, послушав Данила» [2, с.810]. Отже, перед смертю Болеслав за порадою Данила Романовича заповів своє князівство Земовіту [52, s.268; 74, s.117-124]. Сталося це після 17 квітня 1248 р. [63, s.264, рг.222]. Зазначимо, що десь біля 1248 р. князь Земовіт одружився на доньці Данила Романовича Переяславі [7, с.501; 44, s.313-330; 52, s.268].

Одним з пріоритетних для розвитку держави Романовичів в цей час стає північне направлення міжнародної діяльності. І раніше холмська адміністрація (на початку 40-х рр. Романовичі перенесли столицю Волинського князівства з Галича до Холму) багато робила для встановлення сприятливої для себе ситуації в Побузькому регіоні, налагодження позитивних для Волині взаємин з литовцями і ятвягами [11, с.23-24]. В середині XIII ст. ситуація у прибалтійському регіоні суттєво змінюється. На ятвязькому напрямку дії Волині за формою і характером мало відрізнялися від попередніх часів. Але різко піднялася їх інтенсивність. Це було пов'язано з появою в прибалтійському ареалі орденських держав, що хотіли повністю підкорити племена прусів, литовців, куршів, ливів, латга-

лів та естів. В ятвязькому регіоні в цей час фактично йшло змагання між Волинським, Мазовецьким і Куявським князівствами та Тевтонським орденом за оволодіння пруськими землями. До цих перегонів тоді приєднується ще один суб'єкт міжнародного життя. На той час на базі частини литовських племен постає Литовська (точніше Аукштайтська) держава князя Міндовга, яка тоді не тільки протистояла агресивним діям хрестоносців, а й сама прагнула провадити експансивні зовнішні заходи, спрямовані на підкорення як інших литовських племен, так і сусідніх територій Північно-Західної Русі і Ятвягів [32, с.377-378].

Взимку 1248/49 р. Данило Романович організував великий похід проти ятвягів [2, стб.810-815]. У виправі волинському князю допомагали мазовецький князь Земовіт, який особисто взяв участь у поході, і краківський Болеслав V «Сором'язливий». Останній, північні землі володінь якого страждали від нападів ятвязьких загонів, прислав своє військо, на чолі якого стояв сандомирський воєвода Сонда [45, s.20]. Військова підтримка краківською адміністрацією військових заходів, де брав участь Земовіт, вочевидь, була пов'язана з прагненням князя Болеслава зберігати вплив Кракова на Мазовецьке князівство. Після тривалих кровопролитних боїв ятвяги запросили мира. «Ятвязем же одинако нападаючимъ на не, и гнаша Русь и Ляхове по них, и мнози князи Ятвязьсции изъбъени быша» [2, стб.812]. В.М. Нагірний припускає, що за результатами цього походу Данило уклав угоду або, навіть, союз із ятвягами [63, s.265].

Враховуючи, що наступне загострення відносин Волинського князівства з ятвягами почалось тільки в другій половині 1252 або на початку 1253 рр., можна припустити, що князь Данило на початку 1253 р. реалізував головну мету воєнної кампанії: домовився з ятвязькою верхівкою про припинення нападів на володіння Романовичів. В цей же час, вочевидь, Данило зміцнює свою владу в північноволинських землях, перш за все в Дорогичинській волості. Під час бойових дій ятвягів вразила добре озброєння і організація війська князя Данила Романовича, які відмовилися вести подальші бойові дії проти волинської армії: «... и реша Прузи Ятвяземъ: «можете ли древо подръжати древо суличамо и на сию рать деръзнути». Они же видевшє и возвратишася во свояси» [2, стб.813]. Вочевидь, саме тоді ятвязькому війську прийшлося мати справу з армією волинян, яка якісно змінилася завдяки кардинальній військовій реформі, проведеної в цей час князями Романовичами [5, с.92; 8, с.258-262; 23, с.180-183].

Після перемоги над ятвягами Волинському князівству Данила та Василя Романовичів прийшлося вступити у більш виснажливу війну в іншому прибалтійському регіоні – Литві. Початок цієї війни М.С. Грушевський і Б. Влодарський датували 1248 р. [15, с.35; 48, s.140], а М.Ф. Котляр і В.М. Нагірний – 1249 р. Останній погляд, як нам видається, є більш правильним [24, с.269; 63, s.271]. Волинські князі виступили на допомогу синам померлого на той час литовського князя Довспрунка

Тевтівіла і Едівіда, яких вигнав із Полоцька Міндовг. До коаліції приєдналися жемайтський (жмудський) князь Вікінт, ризький єпископ Николай, прусський і лівонський архієпископ Альберт Швербер, тесть Романа Даниловича половецький хан Тегак, ятвяги. Романовичі звернулися за допомогою до польських князів, якими, скоріше всього були, мазовецький Земовіт і краківський Болеслав, але ті, заявивши про підтримку акції, у виправі проти литовців участі не взяли [2, стб.815]. В.М. Нагірний пояснює таку поведінку польських володарів тим, що вони були незадоволені результатами для себе завершення попередньої війни з ятвягами [63, с.264-266, 271]. А. Тетерич-Пузьо схиляється до думки, що означена війна взагалі закінчилася невдачею для волинсько-мазовецької коаліції [69, с.7-29].

Невдалий розвиток подій для Литви на першому етапі війни примусив Міндовга до проведення активних дипломатичних дій. Він не тільки встановив союз з провінційним магістром Лівонії Андреем, а за посередництвом останнього звернувся до папи Інокентія IV з пропозицією здійснити християнізацію Литви [2, Стб.816-817; 70, р.49]. Навернення у католицизм Міндовга і його підданих в першій половині 1251 р. привело к розвалу коаліції на чолі з Романовичами: ризький єпископ не міг надалі перебувати в союзі з «язичниками» Тевтівілом, Едівідом, жемайтами (жмудінами) та ятвягами проти неохрещеного Міндовга, володіння якого папа Інокентій IV булою від 17 липня 1251 р. взяв під юрисдикцію Апостольського престолу [71, р.49]. Приєднання до союзу з Міндовгом лівонських хрестоносців створило проблеми для спроб волинських князів зміцнити свої позиції в районі Понімання. До того ж, невдовзі на бік Міндовга перейшли ятвяги. Проте виснажливі бойові зіткнення примусили литовського князя наприкінці 1252 – на початку 1253 р. просити Данила про мир. Не дивлячись на відмову волинського князя підтримати цю пропозицію, військові дії між Литвою і Волинню протягом 1253 р. майже не велися.

В цей час перед зовнішньополітичними діями Романовичів постали інші складні завдання. Перше з них було викликано посиленням загрози зі сходу, оскільки на початку 50-х рр. проти східних районів держави Романовичів починає чинити ворожі дії володар монгольських володінь у Причорномор'ї Куремса (Куреміша). Більшість дослідників вважає, що напруга між Романовичами і монгольським темником розпочалася в 1252 р. [7, с.102; 12, с.343; 37, с.283; 39, с.202], хоча, вірогідно, Куремса взагалі з початку 40-х рр. не припиняв чинити наскоки на південно-західні райони Русі, а на початку 50-х рр. лише активізував ворожу діяльність проти неї.

Боротьба між країнами Центральної Європи за спадщину Бабенбергів також не була обійдена увагою холмського двору. Вже в 1247 р. угорський король Бела IV, який нормалізував стосунки з Романовичами, попросив військову допомогу у Данила Романовича. Об'єднане угорсько-волинське військо підійшло тоді до Братислави. «Присла король Угорськы к Данилу, прося его на

помощь, бе бо име рать на бои с Немци. Иде (князь Данило. – авт.) ему на помощь и приде к Пожгу (Пожга, Пожонь – сучасне місто Братислава. – авт.). Пришли бо бяху послы Немецкыи (посланці імператора Фрідріха II. – авт.) к нему (до Бели IV. – авт.), бе бо цесарь обьдержает Ведень, землю Ракушъску и Штирьску (Австрійську і Штірську. – авт.). Герцюк (Фрідріх II Бабенберг. – авт.) бо уже убьень быс» [2, стб.813-814].

Після переговорів з імперськими послами Бела IV вирішив завершити військову кампанію і не йти до Австрії, оскільки поостерігся розпочинати війну з германським імператором Фрідріхом II, який претендував на спадщину Фрідріха II Бабенберга. Літописна розповідь про виправу князя Данила під Братиславу зберегла важливу інформацію про зміни в структурі тодішнього волинського війська, зокрема показує, що зазначені вище перетворення були зроблені у значній мірі шляхом запозичення досвіду організації монгольського війська. «... исполчи (Данило Романович. – авт.) вся люди свое. Немьци же дивящееся оружью Татарьскому беша, бо кони в личинах и в коярех кожаных и людье во ярыцех, и бе полкох его светлость велика» [2, стб.814].

В 1253 р. Романовичі в черговий раз були втягнуті у війну в Центральній Європі. Після смерті в 1250 р. германського імператора Фрідріха II знову постало питання про спадщину Бабенбергів, головним претендентом на яку тепер виступив син короля Чехії Вацлава I моравський маркграф двадцятирічний Пршемисл Отакар. Восени 1251 р. він з військом вступив до Австрії, а в лютому наступного року одружився на сорокашестирічній сестрі Фрідріха II Бабенберга Маргариті, котра передала своєму новому чоловікові всі права на родинні маєтки [26, с.125].

Угорський король Бела IV, відчуваючи великі проблеми щодо позитивного розв'язання конфлікту з Пршемислом Отакаром, зробив спробу в більшій мірі, ніж раніше, втягнути волинського князя Данила у протистояння за «австрійську спадщину». Для цього король запропонував ще у 1252 р. князю Данилу прислати до Угорщини сина Романа, який мав одружитися на доньці померлого Фрідріха II Бабенберга Гертруді і стати володарем Австрії. Тоді Бела, як пише літописець, «еха во Немце с Романом и да сестру герцюкову за Романа» [2, стб.821]. В 1252 – першій половині 1253 рр. угорський король докладає зусилля, щоб зміцнити свої позиції в Австрії, де прагне посадити Романа Даниловича і його жінку Гертруду, веде війну проти чеського короля Вацлава I і його сина Пршемисла Отакара. Разом з угорцями в цій війні брали участь половецькі загони, один з підрозділів яких наніс удар по Моравії.

В червні 1253 р. на прохання угорського короля Бели IV у військову кампанію вклучилися полки війська на чолі з Данилом Романовичем і його сином Левом, загони брата Данила Василька, литовські вожді Тевтвіл і Едевід, які в той час перебували на Волині в еміграції через свій конфлікт з князем Міндовгом, а також підрозділи польських князів: опольсько-рацібозького Владислав і краківського Болеслава «Сором'язливого» [2, стб.821; 31,

с.40-47]. На думку Н. Міки, князь Владислав брав участь у виправі через свій власний конфлікт із Чехією, а саме з оломоуцьким єпископом Бруно з Шауенбургу, а князь Болеслав відправився у похід під впливом дружини доньки угорського короля Кінги (тут дослідник повторює версію літопису) [2, с.821; 57, с.41; 61, с.73]. Щодо останнього слід зауважити, що краківський князь, вочевидь, взяв участь у виправі на пропозицію перш за все Данила Романовича і тестя Бели IV.

Військо волинського князя Данила Романовича на початку літа 1253 р. пройшло через південну Польщу, де до нього приєдналися загони польських князів Болеслава і Владислава. Головні сюжетні кампанії обмежилися діями волинського і польських князів, спрямованими на захоплення моравського міста Опави. Проте тривала його облога не принесла позитивних результатів. Автор докладної розповіді Галицько-Волинського літопису, який вірогідно був учасником військового заходу, прагне у невдачах кампанії звинуватити польських союзників Данила Романовича, особливо князя Владислава, які начебто не хотіли воювати проти чехів, часом заважали у вирішальні моменти діям волинян, виправдати невдале керівництво Данила Романовича, якому, як пише книжник, взяти Опаву завадила хвороба очей [2, стб.826].

Саме це дає підставу не погодитися з думкою В.Т. Пашуто про якусь тодішню зраду польських князів і прийняти версію Н. Міки і Д. Домбровського про значну заангажованість інформації давньоруського книжника про похід Данила Романовича в Чехію [33, с.257-258; 53, с.342-343; 61, с.45]. Водночас слід відзначити можливість певного неузгодження в діях союзників – волинян і поляків, що і позначилось негативно на результатах виправи. Локальна невдача під Опавою призвела до загального фіаско походу Данила Романовича і його союзників, які відмовилися від намірів йти до Австрії і десь на початку серпня 1253 р. припинили військові дії в Моравії [53, с.342-343; 62, с.147-157]. На провал літньої кампанії угорсько-польсько-волинської коаліції вплинула і позиція Бели IV, який переслідував власні плани щодо виборення спадщини Бабенбергів і не мав особливого бажання йти на допомогу Роману Даниловичу [26, с.127]. Не дочекавшись допомоги від батька і угорського короля Бели IV, князь Роман був вимушений покинути замок Гімберг, де його оточили чеські загони, і, залишивши жінку, повернутися на Волинь [28, с.133-134; 29].

І. П. Крип'якевич пояснював австрійську політику Данила Романовича бажанням створити тут певний плацдарм для себе на випадок загрози з боку ординців. Другою причиною уваги волинського князя до центральноєвропейського регіону було, на думку історика, прагнення знайти можливих союзників проти монголів [25, с.129]. М.Ф. Котляр вважає таку політику Данила стратегічним прорахунком, оскільки вона не базувалася на реальних можливостях Волинського князівства вплинути на ситуацію в Центральній Європі [22, с.280]. В.М. Нагірний пише, що участь Данила Романовича у конфлікті в Центральній Європі була час-

тиною комплексної зовнішньополітичної діяльності. З нею було пов'язане і відновлення активних взаємин князя Данила та папи Інокентія IV [63, s.276-277].

Сучасний стан вивчення історії походу волинського князя Данила Романовича і його польських союзників Болеслава V «Сором'язливого» і Владислава дає підставу погодитися з думкою дослідників про необхідність продовження вивчення цієї події [20, с.185-192]. Можливими напрямками такого пошуку є розгляд виправи під Опаву в загальному контексті подій війни за «спадщину Бабенбертів» в 1253 р., джерелознавчий аналіз передачі зазначеної виправи в розповіді Галицько-Волинського літопису.

Описуючи обставини зустрічі в Кракові десь наприкінці серпня – на початку вересня 1253 р. посланця папи Інокентія IV легата Оппізо [51, s.113-142] з Данилом Романовичем, який повертався через нього з походу з-під Опави, літописець згадує про переговори, що мали місце і раніше: «Древле бо того прислалъ к нему пискупа Береньского и Каменецкого, река ему: «И приими венець королевства». Он же в то время не приял бе, река: «Рать Татарская не престаеъ, зле живуци с нами, то како могу прияти венець бес помощи твоей»» [2, стб.826-827]. Зазначимо, що з легкої руки М. Чубатого дослідники часто відносять цей епізод до 1248 р. або 1249 р. [14, с.211; 22, с.279-280; 33, с.254; 38, с.46; 40, с.50-51]. Очевидно, вся коронаційна діяльність римської курії розпочалася після смерті Фрідріха II (1250 р.), а епізод про переговори Данила з єпископом «Береньским и Каменецким» слід віднести на 1252 р. [12, с.344; 35, с.168]. Питання про те, хто був цей єпископ (а також чи не було їх два) є до кінця нез'ясованим в літературі. На наш погляд, можна припускати, що скоріше за все Данило Романович тоді мав зустріч з каменським (у Помор'ї) єпископом Германом фон Гляйхеном (роки єпископату 1251–1289) [4, с.31; 41, с.243; 43, с.133, рг.2].

В цей рік вперше велику активність на східних кордонах Волинської держави став проявляти хан Куремса. У відповідь на це Данила розпочинає активний пошук союзників на заході, зокрема надсилає посольство до папи. 3 травня 1252 р. Бела IV звертається до Інокентія IV з листом, де, зокрема, просить надати підтримку волинському посольству [72, р.144]. Д. Домбровський на підставі цього робить слушний висновок. Що з початку 1248 і до перших місяців 1252 р. між Волинню і Апостольським престолом стосунки не підтримувалися [53, s.325]. Через деякий час саме в цьому році Інокентій IV вперше посилає до Данила Романовича легата з пропозицією прийняти корону. Саме під час переговорів із папськими представниками князь Данило поставив питання про надання допомоги курії в організації хрестового походу проти монголів.

14 травня 1253 р. римський папа Інокентій IV підписав відому буллу до християн Чехії, Моравії, Сербії і Померанії. Означеним документом він підготував як реакцію на звернення до нього Данила, який писав понтифіку про ворожі наміри мон-

голів. Інокентій, докладно висвітивши питання про велику небезпеку для християнського світу з боку монголів, наголошує на необхідності створення населенням означених країн потужного війська для боротьби з ординцями. Для здійснення дій щодо організації хрестового походу проти монголів папа надав великі повноваження «*dilectum filium abbatem de Mezano virum morum honestate conspicuum, praeditum scientia litterarum ac nobis et fratribus nostris merito suae probitalis acceptum* (люб'язному брату абату із Мезано, людині дивовижної чесності, який ознайомлений з вказаними посланнями (мова йде про отриману римською курією від Данила інформацію про монгольську загрозу. – авт.) і який здобув своїми чеснотами повагу нашу і братів наших)» [58, р.79].

Перша зустріч Оппізо з Данилом, як вище вже згадувалось, відбулася в Кракові наприкінці літа – на початку осені 1253 р. «Тогда же, – пише галицький книжник, – во Кракове беша послы папине, носяще благословение от папе и венець и сан королевства хотяше видети князя Данила. Он же рече им: «Не подобаеть ми видитися с вами чужей земли, нь паки» [2, стб.826]. Отже тоді волинський князь взагалі відмовився вести будь-які переговори з посланцями папи Інокентія IV.

Складається враження, що восени 1253 р. Данила Романовича серйозно хвилювали питання взаємин його держави з прибалтійським регіоном. 6 липня 1253 р. відбулася коронація литовського князя Мін довга [58, р.73-74]. В Густинському літопису і хроніці М. Стрийковського зазначено, що урочистий захід відбувся в місті Ново грудку [3, с.342; 68, с.228]. Ця інформація виглядає досить вірогідною. Як підкреслює К. Квятковський, саме місце коронації свідчило, про прагнення литовців утримувати свої позиції в Поні манні [59, с.44-45]. Рішення Міндовга провести коронацію в західноруському місті свідчило не тільки про претензії литовського володаря на Чорну Русь (Поніманья), а і про існування взагалі в цьому ареалі великого напруження між Литвою і державою Романовичів [46, с.174].

В другий раз Оппізо зустрівся з Данилом десь в жовтні 1253 р. в Холмі, проте і тоді папський легат не досяг своєї мети. В цей час Данило готувався до військової виправи на північ проти ятвягів, в зв'язку з чим в грудні 1253 р. до Дорогичину прибули його союзники мазовецький князем Земовіт і краківський князь Болеслав «Сором'язливий». Невдовзі до міста прибув Оппізо, який знову почав переконувати і агітувати волинського князя прийняти корону. На рішення Данила дати згоду на проведення церемонії вплинули польські князі і вельможі, мати Данила «княгиня Романова» («убреди его мати его, и Болеслав, и Семовит и бояре Лядьские, рекуще да бы преля бы венець» [2, Стб.827]. Як здається, волинська верхівка готувалася до перемовин з папським посланцем, про що свідчить не тільки перебування в Дорогичині матері Данила, а і присутність тут волинських ієрархів. Вочевидь, перед коронацією папський легат ще раз запевнив православних священників у тому, що отримання Данилом корони (точніше ко-

ролівського вінця) не призведе до якихось змін в церковних обрядах на Русі. З цього приводу Галицько-Волинський літопис відзначає: «Он же (Данило. – авт.) венець от Бога прия, от церкве святых апостол и от стола святого Петра и от отца своего папы Некентия и от всех епископов своихъ. Некентии бо кляняше тех, хулящих веру Грецкую правоверную, и хотящу ему сбор творити о правои вере, о воединеньи цръкви» [2, стб.827].

Після завершення заходів у Дорогичині Данило, який став королем, і мазовецький князь Земовіт здійснили переможний похід, під час якого була спустошена південна частина Ятвгії, захоплені великі трофеї. Невдовзі ятвгязькі вожді підписали мир, який означав де-факто припинення їх союзу з литовцями [2, стб.828; 63, s.279]. В 1254 р. (точну дату події встановити важко через відсутність фрагменту з вказівкою місяця, скоріше вона сталася під кінець року) [13, s.67; 23, с.295; 30, с.364-368; 33, с.247; 48, s.177; 49, s.42-43; 53] віце-ландмейстер Тевтонського ордену у Пруссії Буркхард фон Хорнгаузен провів переговори з королем Данилом Романовичем і мазовецьким князем Земовітом. За результатами цих переговорів Буркхард фон Хорнгаузен видав у мазовецькому місті Рачонж грамоту, згідно якої погодився передати «*excellenti viro Danieli primo regi Ruthenorum, et illustri principi Szamovito duci Mazowie et eorum liberis* (ясновельможному пану Данилові, першому королю Рутенів, і найяснішому принцепсу Земовіту, князю Мазовії, та їх дітям) третину ятвгязької території [65, s.221]. Зміст договору між тевтонцями, мазовшанами і волинянами щодо Ятвгії свідчив, що це була домовленість про наміри щодо майбутнього завоювання зазначеної землі, угода про поділ її на зони інтересів і визначав напрямки подальшої взаємодії в ході здійснення експансії.

Протягом 1254 р. римська курія продовжила проповідь проведення хрестового походу. Важливим кроком на шляху до його організації і здійснення стало підписання в Буді 3 квітня зазначеного року мирної угоди між запеклими ворогами угорським королем Белою IV і чеським королем Пршемислом Отакаром II [57, s.53-55; 61, s.76-77]. Допомога у вирішенні австрійського питання папою на користь чеської корони зобов'язала Пршемисла Отакара II взяти активну участь у майбутній виправі хрестоносців [46, s.195; 48, s.141]. 17 травня 1254 р. папа Інокентій IV звернувся до пруського архієпископа Альберта, якого перед тим, у березні, призначив своїм спеціальним легатом на Русі, з вимогою організувати виступ хрестоносців проти монголів [58, p.79]. 19 травня Інокентій IV звернувся із закликом до церковних ієрархів Лівонії, Естонії і Пруссії з вимогою активізувати підготовку до походу проти монголів [56, p.80-81].

В грудні 1254 р. військо хрестоносців було зібране, проте свої зусилля воно спрямувало не проти монголів, а проти прусів. М. Гладиш і Р. Хаутала пояснюють такий вибір тим, що загроза з боку ординців не була великою [37, с.285; 50, p.304-305]. Здається, що рішення про використання війська хрестоносців проти прибал-

тів було обумовлено загальною позицією римської курії і верхівки Тевтонського ордену щодо проведення великої військової кампанії перш за все проти прусів. Хроніст Петро з Дусбурга писав, що в Пруссію «excedebat numerum lx millium pugnatorum (вступило більше 60 тисяч воїнів)» [64, s.91]. Однозначно, що цій перебільшеній цифрі не можна довіряти. Протягом 1254–1255 рр. військо хрестоносців на чолі з чеським королем Пршемислом Отакара II провадила активні бойові дії в Прибалтиці. Внаслідок цих дій, зокрема, в 1255 р. на правому березі р. Преголь великий магістр Тевтонського ордену Поппо фон Остерн і Пршемисл Отакар II заснували місто-фортецю Кенігсберг [19, с.97-109]. Цікаво зазначити, що першим комтуром Кенігсбергу став Буркхард фон Хорнгаузен [64, s.92], союзник князів Данила і Земовіта, який незадовго до цього часу підписав з цими володарями угоду про поділ Ятвязької землі.

В 1253–1254 рр. стосунки між державою Романовичів і Литвою були напруженими. Є підстави думати, що паралельно з підготовкою до виправи на ятвягів князь Данило восени 1253 р. займався питаннями зміцнення волинської присутності в Поніманні. На початку 1254 р. в Хо́лм прибув син Міндовга Войшек і від імені батька передав сину Данила Роману, що повернувся з Австрії, у васальне володіння Новогрудок, Слонім і Волковиськ. Угода була скріплена шлюбом дочки литовського князя і іншого сина Данила Романовича Шварна [2, стб.830-831; 16, с.77-78; 17, с.113]. Водночас Роман Данилович одружився з донькою волковиського князя Глеба. Фактично Понімання перетворилося в кондомініум, тобто в структуру, що одночасно залежала від двох патронів: короля Литви Міндовга і короля Русі Данила.

Зміцнення позицій у середньому Побужжі і в Поніманні створювало умови для продовження князем Данилом Романовичем політики з підкорення Ятвугії, реалізації намірів зафіксованих в угоді, про яку вище йшлося, з хрестоносцями. Галицько-Волинський літопис повідомляє відносно цього часу: «Поиде Данило на Ятвязе с братом и сыном Авом и с Шеварном, младу сущу ему, и посла по Романа в Новъгородок. И приде к нему Роман со всеми Новгородци и со отцем своим Глебом (насправді тестем – авт.) и со Изяславом со Вислочьским (мова йде про світлоцького князя Ізяслава – авт.). И со сее стороны приде Сомовит со Мазовшаны и помощь от Болеслава со Судимирци и Краковляны» [2, стб.831].

Виникає питання, а коли розпочалася зазначена виправа? Чимало авторів, вслід за М. С. Грушевським, датують її початок зимою 1254/55 р. [15, с.38; 22, с.297; 63, s.281]. Проте у Великопольській хроніці є два повідомлення, які, як здається, не дозволяють прийняти означену дату. Під 1254 р. пам'ятка повідомляє про те, що тоді брат мазовецького князя Земовіта куявський князь Казимир захопив у полон першого разом з його жінкою: «Eodem vero anno Casimirus, quondam Conradi filius, Cujaviae, Lanciciae et Siradiae dux, Semovitum ducem Mazoviae fratrem suum germanum et uxorem ejus captivavit et captivos detinuit (В цьому ж році Казимир, син покійного Конрада, князь Куявії, Ленчиці і Серадзі, свого рідно-

го брата Земовіта і жінку його взяв у полон і тримав під сторожею» [67, р.23-24; s.35; 73, сар.108]. Наступного року, а саме 1255 р., згідно інформації цього ж джерела, Казимир не тільки звільнив брата, але і уклав з ним угоду [73, сар.110]. На підставі цього чимало авторів переносять дату походу на час після звільнення Земовіта, а саме на зиму 1255/56 р. [6, с.107; 36, с.195-196].

На нашу думку, заслуговує уваги інші погляди щодо зазначеної події. М.Ф. Котляр, згадуючи арешт Земовіта взимку 1254/55 р., наголошує, що давньоруський книжник через кілька десятиліть, знаючи про постійну участь мазовецького князя у виправах Данила проти ятвягів, «дописав його ім'я до числа учасників походу 1254/55 р.» [24, с.290-292]. Якщо арешт Земовіта стався дійсно взимку 1254/55 р., нам видається найбільш реальною позиція О.В. Майорова, який вважає, що «припинити свою участь у поході, а потім опинитися в полоні у старшого брата мазовецький князь міг ще до кінця 1254 р.» [27, с.39]. Це дає підставу думати, що означений вище похід до Ятвягії розпочався на початку зими 1254/55 р. Говорячи про мотиви арешту Земовіта, слід відзначити, що рідні брати куявський князь Казимир і мазовецький Земовіт ворогували між собою, причому однією з причин цієї ворожнечі була ятвязька тема. Укладання рачонзької угоди хрестоносців, Данила Романовича і Земовіта де-факто була спрямована проти інтересів куявського володаря, який з тевтонцями знаходився у ворожих відносинах [52, s.42], що і викликало його дії проти брата.

Таким чином, в 1254–1255 рр. на пруські і ятвязькі землі були спрямовані дві потужні виправи, одну очолював чеський король Пршемисл Отакар II, іншу – волинський король Данило Романович. Обидві акції були частиною загального наступу хрестоносців проти язичників, що освячувався римською курією. Похід Данила завершився повним успіхом. Після жорстких бойових дій «Ятвязи послаша послы своя, и дети своя (мова йде про заручників. – авт.), и дань даша, обещавахуся работє быти ему, и города рубити в земли свои (тобто на завойованій території почали будувати замки (бурги) для розміщення волинських гарнізонів. – авт.)» [2, Стб.835]. Для встановлення системи підкорення і організації збору поборів до Ятвягії король Данило Романович направив Костянтина Положишила [75, s.194-195]. Частина ятвязької данини тоді була передана каштеляну Болеслава «Сором'язливого» Сенгневу [2, стб.835; 53, s.394]. Влітку 1255 р., після укладення договору між Пршемислом Отакаром II і Белою IV в Буді, стосунки чеського короля з іншими учасниками походу під Опаву 1253 р., а саме Болеславом «Сором'язливим» і Данилом Романовичем нормалізувалися. Ініціатива з відновлення мирних взаємин цих володарів походила від чеського короля, що залучив до мирних переговорів краківського єпископа Яна Прандоту. Десь до середини літа 1255 р. мирна угода була підписана.

Інформацію про неї міститься в документі від 19 липня 1255 р., в якому йдеться: «Przemysl rex Bohemiae mediante

Prandota episcopo Cracoviensi concordat cum principibus Poloniae nec non Daniele rege Russiae, qui terras euis, praesertim territorium Oppaviense, devastaverunt (Пршемисл король Богемії за посередництвом краківського єпископа Прандоти помирився з польськими князями а також з королем Русії Данилом, котрі його землі, в особливості Опавську територію, розорили) [6, с.84-85; 66, р.23]. Того ж дня у листі до єпископа Яна Прандоти чеський король пише про образи, які вчинили поляки щодо його земель, про розорення його володінь, перш за все Опавської землі, та вимагає повернення чеських полонених, яких захопили в 1253 р. і утримували на польських землях [60, s.61-63]. На думку Н. Міки, цей лист був спрямований на нормалізацію стосунків Пршемисла Отакара II з польськими князями, передусім краківським князем Болеславом «Сором'язливим» [61, s.46]. А. Барчак вбачає у цьому прагненні чеського короля, використовуючи авторитет Яна Прандоти, розсварити Болеслава з Данилом Романовичем і угорським королем Белоу IV [47, s.546-547].

Список використаних джерел і літератури:

1. Великопольська хроніка наводиться за виданням: Chronica Poloniae Maiores. Rec. et ann. В. Kurbis // *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*. Т. 8. Warszawa, 1970. 284 р.
2. Полное собрание русских летописей. Т. 2: Ипатьевская летопись / [под ред. А.А. Шахматова]. Санкт-Петербург: Тип. М.А. Александрова, 1908. Т. 2. Изд. 2-е. XVI с. 938 стб. 87 с.
3. Густынская летопись // *ПСРА. Т. 2*. Санкт-Петербург: Тип. Эдуарда Праца, 1843. 377 с.
4. Бречкевич М. Святополк, князь поморский. Юрьев: Тип. К. Маттисен, 1902. 34 с.
5. Войтович Л.В. Галицько-волинські етюди. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2011. 480 с.
6. Войтович Л. В. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. 314 с.
7. Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. 248 с.
8. Войтович Л.В. Остання еміграція короля Данила Романовича // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Вип. 13. Історичні науки*. Луцьк, 2009.
9. Гарді Д. Остання зустріч Данила Романовича і Ростислава Михайловича // *Княжа доба: історія і культура. Вип. IV*. Львів, 2011.
10. Гарді Д. Чи Ростислав Михайлович був баном Мачви? // *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича*. Львів, 2011.
11. Головка О.В. Балтійські племена в політичних взаємовідносинах Давньоруської і Польської держав (X – перша третина XIII ст.) // *Україна і Польща в період феодалізму*. Київ, 1991.
12. Головка О.В. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ: ВД «Стилос», 2006. 576 с.
13. Горбач Т. Inter rasem et bellum. Польша і Німецький орден у XIII – на початку XV ст. / [відп. ред. М.О. Рудь; НАН України, Нац. б-ка

- України ім. В.І. Вернадського]. Київ, 2017. 200 с. Якщо прийняти висловлену аргументацію, то угоду між Бурхардом фон Хорнгаузенем, Данилом Романовичем і Земовітом можна датувати в хронологічному зрізі літа – осені 1254 р.
14. Горский А.А. Русь. От славянского Расселения до Московского царства. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 366 с.
 15. Грушевський М. С. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи // *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Вип. 3*. Львів, 1901.
 16. Дубонис А. Две модели литовской экспансии (XIII – начало XIV вв.) // *Исторический вестникъ. Литва, Польша и Русь XIII – XIV. Т. 7 (154)*. Москва, 2014.
 17. Зверуго Я.Г. Киев и земли Белорусского Понеманья // *Киев и западные земли Руси в IX – XIII вв.* Минск, 1982.
 18. История Венгрии / [под ред. Т.М. Исламова]. Т. 1. Москва: Наука, 1971. 599 с.
 19. Ковалев В.Н. Балтийские земли в политике короля Чехии Пршемысла Оттокара II (Крестовые походы в Пруссию в освещении анналов и хроник XIII – XIV вв.) // *Вестник МГУ. История*. 1998. № 6. С. 95-112.
 20. Комендова Й. Опавский поход Данила Романовича: чешский взгляд // *Rurikids in dynastic relations: politics, customs, culture, religion 10-th – 16-th century*. Kraków, 2014. С. 185-192 (Colloquia russica. – S. 1. – V.4).
 21. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь 2-ї половини XII – XIII ст. // *Галицько-Волинський літопис*. Київ, 2002.
 22. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / [за заг. ред. В. Смолія. НАН України. Ін-т археології, Ін-т історії України]. Київ: Альтернативи, 1998. 336 с.
 23. Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. Київ: Альтернативи, 2002. 328 с.
 24. Котляр М.Ф. Коментар до літопису // *Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар* / [за ред. М.Ф. Котляра]. Київ, 2002.
 25. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. 2-е вид., із змін. і доп. / [Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; відп. ред. Я. Ісаєвич]. Львів, 1999. 220 с.
 26. Ліхтей І. Австро-угорсько-чеське протистояння 30–50-х рр. XIII ст. // *Carpatica – Карпатика. Вип. 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика*. Ужгород, 2007.
 27. Майоров А.В. Даниил Галицкий и крестовый поход в Пруссию // *Русин*. 2011. № 4 (26).
 28. Мартинюк А.В. «Австрийский стол» князя Романа Даниловича // *Данило Романович і його часи. Colloquia Russica. Series II, vol. 3*. Івано-Франківськ, Краків, 2017.
 29. Білоруський дослідник О.В. Мартинюк, проаналізувавши свідчення широкого кола джерел, висловив цікаву версію, що насправді Роман і Гертруда тоді перебували не в замку Гімберг, а в замку Каленберг.
 30. Матузова В.И., Назарова Е.Л. Крестonosцы и Русь. Конец XII в. – 1270. Тексты, перевод, комментарии. Москва: Изд-во «Индрик», 2002. 488 с.
 31. Паршин І. Участь Данила Романовича у боротьбі за австрійську спадщину Бабенбергів // *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XVI*. Дрогобич, 2012.
 32. Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. Москва: АН СССР, 1957. 531 с.
 33. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва: АН СССР, 1950. 333 с.

34. Стасюк А. Участь Ордену францисканців у переговорах Романовичів з папством в 40-х роках XIII ст. // *Княжа доба. Вип. 8*. Львів, 2014.
35. Стасюк А. Францисканці і коронація Данила Романовича 1253 року // *Данило Романович і його часи. Colocquia Russica. Series II, vol. 3*. Івано-Франківськ, Краків, 2017.
36. Темушев С.Н. Ятвяги в системе даннических отношений Галицко-Волынского княжества // *Данило Романович і його часи. Colocquia Russica. Series II, vol. 3*. Івано-Франківськ, Краків, 2017.
37. Хаутала Р. От Бату до Джанибека: военные конфликты Улуса Джучи с Польшей и Венгрией (1) // *Золотоордынское обозрение*. Казань, 2016. Т. 4. Вып. 2.
38. Хома І. Східноєвропейська політика папи Інокентія IV // *Корона Данила Романовича. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. CLXIV*. Рим, Париж, Мюнхен, 1955.
39. Черепнин А.В. Монголо-татары на Руси (XIII в.) // *Вопр. истории*. 1977. № 2.
40. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Т. 123/124*. Львів, 1917.
41. Щавелева Н.И. Комментарий // «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI – XIII вв. / [пер. Л.М. Поповой; вст. ст. и ком. Н.И. Щавелевой]. Москва, 1987.
42. Юрченко А. Г. Золотая Орда: между яссой и кораном. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 368 с.
43. Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. T. 1. We Lwowie, 1904.
44. Balzer O. Genealogia Piastow. Krakow, 1895. 72 s.
45. Bartnicki M. Elita ksiestwa krakowsko-sandomierskiego wobec stosunkow z ksiestwami ruskimi w XIII wieku // *Альманах соціальної історії*. Вип. 7. Київ, 2007.
46. Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217-1264. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2005.
47. Barciak A. W sprawie polityki Przemysła Otokara II wobec Polski // *Przegląd historyczny*. 1974. Т. 65(3).
48. Włodarski B. Polska i Ruś: 1194–1340. S.131. Аналогічну оцінку перебування Василька Романовича в Ленчиці див.: Nagirnyj W. Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264. Kraków, 2011.
49. Włodarski B. Rywalizacja o ziemie Pruskie w połowie XIII wieku. Toruń, 1958. 76 s.
50. Gladysz M. The forgotten crusaders. Poland and the crusader movement in the twelfth and thirteenth century. Leiden – Boston, 2012. 178 s.
51. Gołąb K. Opat Obizo i jego legacje // *Nasza przeszłość*. 1959. Т. 10.
52. Grabowski J. Dynastia Piastów mazowickich. Kraków: Wydawnictwo: Avalon, 2012. 723 s.
53. Dąbrowski D. Daniel Romanowicz. Król Rusi (ok.1201-1264). – S. 370-371, pr.989; et al.). Т. С. Горбач звертає увагу на думку Б. Влодарського, що знання часу арешту киявським князем Казимиром брата мазовецького князя Земовіта дає підставу для більш ранішнього датування угоди в Рачонжі (Włodarski B. Rywalizacja o ziemie Pruskie w połowie XIII wieku. – S. 43-44), але відзначає, що ця угода не могла бути оформлена раніше, ніж у травні, коли обидва брати брали участь у Кракові в урочистостях, пов'язаних із канонізацією св. Станіслава.

54. Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań, Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2002. 348 s.
55. The text and version of John de Plano Carpini and William de Rubruquis. Ed. C.Raymond Beazley. London, 1903.
56. Ibid. № 90. P. 80-81.
57. Idem. Walka o spadek po Babenbergach. 1246–1278. Racibórz, 2008.
58. Historica Russiae Monumenta ex antiquis exterarum gentium archivis et bibliothecis deprompta ab A.I. Turgenev. T. 1. Petropoli, 1841.
59. Kwiatkowski K. Przeciwni Batu-chanowi czy Mendogowi – okoliczności, wymowa i znaczenie polityczne koronacji Daniela Romanowicza Halickiego na króla Rusi w 1253-1254 roku // *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. Toruń, 2004. № 5.
60. Kodex dyplomatyczny katedry Krakowskiej św. Wacława. Część pierwsza, obejmująca rzeczy od roku 1166 do roku 1366. Wyd. F. Piekosiński. W Krakowie, 1874. № 4.
61. Mika N. Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246–1278 // *Ziemia Raciborska. Rocznik historyczno-przyrodniczy*. Racibórz, 2005. R. 8(86).
62. Mika N. Wyprawa wojenna księcia Daniela Romanowicza I jego polskich sprzymierzeńców na terytorium północnych Moraw w 1253 r. Trasa przemarszu i problem wyriogodności factów prezentowanych przez autora Latopisu halicko-wołyńskiego // *Данило Романович і його часи. Coloquia Russica. Series II, vol. 3*. Івано-Франківськ, Краків, 2017.
63. Nagirnyj W. Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2011. 362 s.
64. Petri de Dusburg. Chronicon Terrae Prussiae. Ed. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke // *Scriptores Rerum Prussicarum. Bd. 1*. Leipzig, 1861.
65. Preußisches Urkundenbuch. Bd. 1, h. 1. № 298.
66. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemie et Moravie. Ed. J. Emler. Druhy díl (1253–1310). Praha: Jan Laichter, 1882. 168 s.
67. Rocznik wielkopolski // *MPH. T. 3*. Lwów, 1878. P. 23-24; В новій серії видання «Monumenta Poloniae Historica» ця пам'ятка названа к «Rocznik kapituły poznańskiej». Зазначену інформацію див.: Rocznik kapituły poznańskiej 965-1309. Wyd. B. Kürbis // *Monumenta Poloniae Historica. Nova series. T. 6*. Warszawa, 1962.
68. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmudzka i wszyskiej Rusi. T. 1. Warszawa, 1846. 214 s.
69. Teterycz-Puzio A. Książęta mazowieccy wobec państwa Litewskiego w XIII wieku – walka czy współpraca? // *Zapiski historyczne*. 2010. T. LXXV. Zecz. 1.
70. Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia. Ed. A. Theiner. Romae, 1860. T. 1. Ab Honorio Pp. III. usque ad Gregorium Pp. XII. 1217–1409. № 51.
71. Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae. T. 1. № 52.
72. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera G. Fejer (дамі – CDH). T. 4. V. 2. Budae, 1829.
73. Chronica Poloniae Maiores. Cap. 108. Ця інформація хроніки вірогідно виникла на підставі записів у польських рочниках.
74. Jasiński K. Genealogia księcia mazowieckiego Siemowita I // *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*. Poznań, 1997.
75. Jusupović A. Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269). Kraków, 2016. 302 s.

Центральноевропейская политика Волынского княжества во второй половине 40-х – первой половине 50-х годов XIII ст.

В статье рассматривается политика Волынского княжества князей Данила и Василька Романовичей по отношению к странам и государствам Центральной Европы. Особенное внимание уделяется тому, что это был период относительно успешной внешнеполитической деятельности названного государства. Обосновывается положение о том, что внешнеполитическая деятельность обеих князей имела несколько важных для их государства направлений. Подчеркивается, что первым из них, безусловно, было налаживание отношений с непосредственными соседями – Королевством Венгрия и польскими княжествами. Особое место в этом отводилось восстановлению понимания между Романовичами и краковским князем с помощью династического брака. Указывается, что волыньские князья понимали необходимость и прикладывали усилия для снятия напряжения с монгольским темником Куремсой.

Тогда же лидеры Волынского княжества принимали участие в борьбе за наследие австрийских герцогов Бабенбергов. Отмечается, что исключительно важным было также прибалтийское направление внешней политики руководства государства, благодаря реализации которой князьям удалось добиться коалиции с жемайтским (жмудским) князем Виконтом, рижским епископом Николоем, прусским и ливонским архиепископом Альбертом Швербером, тестем Романа Даниловича половецким ханом Тегаком и ятвягами и тем самым укрепить её позиции в Нижнем Побужье и Пониманни. Не менее существенным был вопрос об отношениях Данила Романовича с римской курией.

Ключевые слова: Волыньское государство, князья Романовичи, Королевство Венгрии, польские княжества, война за наследие Бабенбергов, Прибалтика, римская курия, коронация Данила Романовича.

О. В. Holovko

Central European politics of Volyn Principality in the second half of forties and the first half of fifties in the XIIIth century

The article deals with the Volyn Principality politics in the era of princes Danylo and Vasylko Romanovych regarding Central European countries and states. Special attention is drawn to the fact that this period was proved to be relatively successful foreign policy actions of the state determined. Foreign policy actions of both princes had some weighty directions for their state. The paper highlighted that the first of them, it goes without saying, rectified relations with immediate neighbour's Hungarian Kingdom, Polish Principalities. The dynastic marriage gave a special place to the restoration of friendly relations among Romanovych and Krakow prince. Volyn princes realized and made some efforts to tension relief with Mongol temnik Kuremsa that was indicated in the article.

In those times the possessors of Volyn State participated in the war for an inheritance of the Babenberg, Austrian dukes. The paper marked that Baltic direction of the foreign policy for the state rulers was exceptionally important. Due to implementation of this policy princes managed to achieve a coalition with Zhmudsky prince Vykind, Riga archbishop Nycole, Prussian and Livonian archbishop Albert Shverberg, and Roman

Danylovych father-in-law, a Polovtsian khan Tehak and yatvyagy. With the help of this strategy the position of the state in Lower Pobuzhzhya and Poniemannya was reinforced. The problem about Roman Danylovych and Roman curia relationship was no less considerable.

Key words: Volyn State, the Romanovych princes, Hungarian Kingdom, Polish Principalities, war for an inheritance of the Babenberg, Baltic States, Roman curia, Danylo Romanovych coronation.

Отримано: 30.07.2018

УДК 94(477.43)«20»:322

О. М. Кошель

ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ АРХІЄПІСКОПА ПАРФЕНІЯ (ПАМФІЛА ЛЕВИЦЬКОГО) (1904-1908 рр.)

У статті під кутом вшанування 160-річчя від дня народження розглядаються основні етапи життя і діяльності уродженця Полтавщини, відомого українського релігійного діяча архієпископа Парфенія (в миру Памфіла Андрійовича Левицького) (1858-1922 рр.). При цьому акцентується увага на аналізі його церковної служби на посаді єпископа Подільської єпархії з 1 грудня 1904 по 15 лютого 1908 рр., викладаються факти його підтримки українзації православної церкви та духовної освіти, праці редактором Подільської синодальної комісії з редагування перекладу текстів Четвероевангелія українською мовою, видання та поширення Св. Письма в церквах, зусилля по запровадженню в Подільській духовній православній семінарії та інших духовних навчальних закладах викладання української мови і літератури, історії України та Поділля.

З'ясовується, що за українофільську діяльність єпископ Парфеній в лютому 1908 р. був переведений вглиб Росії до Тульської єпархії, де він дослужився до сану архієпископа і вийшов на пенсію в 1917 р. Повернувшись до Полтави, підтримав Українську революцію 1917-1921 рр., і керуючи до 1922 р. місцевою єпархією, продовжив боротися за українзацію православної церкви.

Ключові слова: архієпископ Парфеній (Левицький), Подільська єпархія, українзація православної церкви, переклад українською мовою Св. Письма, комісія, релігійна діяльність.

Архієпископ Парфеній (в миру Памфіл Андрійович Левицький), якому відзначається у вересні 2018 р. 160-ліття від